
RELIGIOZNOST I STAVOVI O RASTAVI BRAKA
Rezultati znanstveno-istraživačkog projekta “Kršćanski identitet i
kvaliteta bračnog i obiteljskog života”

Ivo Džinić, Biljana Čičković, Đakovo

Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu
e-mail: ivo.dzinic@dj.kbf.hr
biljana.cickovic@dj.kbf.hr

UDK: 265.5
Izvorni znanstveni rad
Primljeno 3/2009.

Sažetak

U radu se obrađuje tematika rastave braka, s aspekta analize promišljanja i stavova o toj temi onih ljudi u Hrvatskoj koji trenutačno žive u braku ili iza sebe imaju iskustvo bračnoga i obiteljskog života. Glavna analiza odnosi se na kvalitetu utjecaja svijesti o kršćanskom identitetu ovih ljudi na njihove stavove i promišljanja o problematici rastave braka. U radu su objavljeni prvi rezultati znanstveno-istraživačkog projekta “Kršćanski identitet i kvaliteta bračnog i obiteljskog života”, koji je proveo tim suradnika s Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Đakovu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku na uzorku od 1200 osoba u Hrvatskoj. Cilj projekta bio je istražiti utječe li, na koji način i u kojoj mjeri religioznost općenito i kršćanska vjera supružnika na život u braku i obitelji, te na njihove stavove o nekim temama iz bračnoga i obiteljskog života. U radu su predstavljene rezultati istraživanja koji se odnose na promišljanja i stavove ispitanika o temi rastave brakova općenito, kao i o mogućnosti stupanja u novu životnu zajednicu. U radu se uzimaju u obzir i rezultati dosadašnjih istraživanja provedenih u Hrvatskoj, kao i njihovih spoznaja, jer su ta istraživanja, barem fragmentarno, dotaknula i tematiku rastave braka. Na temelju tih spoznaja formulirane su polazne pretpostavke ovog istraživanja, koje su predstavljene i u ovom radu. One su se odnosile na percepciju ispitanika o najčešćim razlozima rastave braka, na stavove ispitanika glede fenomena rastave općenito, zatim na najprimjerenije rješenje za daljnji život osoba koje su doživjele rastavu, te na nedostatan utjecaj kršćanske svijesti na stavove ispitanika o rastavi braka. Na temelju dobivenih rezultata istraživanja i pokušaja pastoralno-teološke refleksije o njima, pokazat će se da su naše polazne pretpostavke u velikoj mjeri bile i opravdane.

Ključne riječi: brak i obitelj, rastava, razlozi rastave, religijska samoidentifikacija, kršćanski identitet.

UVOD

Tim profesora i znanstvenih novaka s Katoličkoga bogoslovnog fakultet u Đakovu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku godine 2006. započeo je sa znanstveno-istraživačkim projektom pod nazivom "Kršćanski identitet i kvaliteta bračnog i obiteljskog života". Projekt je odobrilo Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske, a cilj mu je bio istražiti utječe li vjerski život, na koji način i u kolikoj mjeri na shvaćanje i na življenje u braku i obitelji, kao i na prihvaćanje različitih vrijednosti koje su usko povezane s bračnim i obiteljskim životom. Veliko terensko kvantitativno istraživanje bilo je pripremljeno manjim kvalitativnim istraživanjem u obliku otvorenih intervjuua. Naime, svaki suradnik na projektu napravio je nekoliko razgovora s osobama koje su u braku ili su imale iskustvo bračnoga i obiteljskog života. Nakon toga se pristupilo izradi velikog upitnika kojim su bila zahvaćena različita područja bračnoga i obiteljskog života, kao i pitanja o religioznosti i kršćanskom identitetu ispitanika. Terensko istraživanje provedeno je na uzorku od ukupno 1200 osoba širom Republike Hrvatske, većinom bračnih parova, a provela ga je agencija za društvena istraživanja *Target* iz Zagreba. Voditelj znanstveno-istraživačkog projekta "Kršćanski identitet i kvaliteta bračnog i obiteljskog života" je prof. dr. Pero Aračić, dekan i profesor pastoralne teologije na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Đakovu.

U okviru ovog istraživanja, s ciljem da se zahvati što više područja bračnoga i obiteljskog života te da se istraže mišljenja ispitanika o utjecaju vjere na kvalitetu njihovih stavova o braku i obitelji ili, pak, konkretnog življenja u braku i obitelji, jedan dio pitanja odnosio se i na promišljanja ispitanika o problematici rastave braka općenito, kao i mogućnosti sklapanja nove, civilne, odnosno građanske ženidbe.¹ Zanimljivost i važnost ove tematike proizlazi i iz činjenice da ona i u hrvatskom društvu i u Crkvi u Hrvatskoj postaje sve aktualnijom.² U ovom radu autori su

¹ Poznato je da prema učenju Katoličke crkve, utemeljenom na Svetom pismu i tradiciji, jednom valjano sklopljen brak u Crkvi postaje nerazrješiv. Prema istom učenju rastava braka kao takva, napose u nekim posebno teškim situacijama, jest dopuštena, ali valjano sklopljen brak u Crkvi i unatoč rastavi ostaje nerazrješiv do smrti jednog od supružnika. To, pak, znači da u tom slučaju nije više moguće sklopiti novi brak u Crkvi, te stoga govorimo o novom, samo civilno ili građanski sklopljenom braku.

² Aktualnost ove problematike kod nas posvjedočena je i u pojedinim dokumentima Hrvatske biskupske konferencije, u kojima se između ostalog ukazuje i na ovu problematiku. Vidi: Hrvatska biskupska konferencija, *Direktorij za obiteljski pastoral Crkve u Hrvatskoj*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2002., br. 62-63;

se usmjerili upravo na taj dio istraživanja, odnosno na stavove ispitanika o problematici rastavljenih brakova, te se djelomično analizira utjecaj svijesti o kršćanskom identitetu na te stavove.

U prvom dijelu rada bit će prikazane dosadašnje spoznaje iz ovog područja, uglavnom na temelju do sada provedenih istraživanja u Hrvatskoj. Zatim će biti predstavljene polazne pretpostavke za ovaj dio cjelokupnog istraživačkog projekta, koje su formulirane na osnovi dosadašnjih spoznaja i njihovih proučavanja. Nakon toga će uslijediti tablični prikaz rezultata istraživanja i njihovo iščitavanje. Naposljetku, u zadnjem dijelu rada analizirat će se u kojoj mjeri se rezultati provedenog istraživanja slažu s polaznim pretpostavkama autora rada. Na osnovi svega će se u teološkoj refleksiji pokušati izvući i neki konkretni zaključci. A oni zasigurno mogu biti od koristi budućoj crkvenoj praksi, napose u kontekstu pastorala braka i obitelji.

1. POLAZIŠNE TOČKE NA TEMELJU REZULTATA PRETHODNIH ISTRAŽIVANJA

1.1. *Spoznaje dosadašnjih istraživanja*

Valja naglasiti da tematika utjecaja religioznosti i kršćanske vjere na kvalitetu bračnoga i obiteljskog života općenito, te na neke s tim usko povezane vrijednosti, posebice na stavove o rastavi, razvodu i ponovnoj civilnoj ženidbi,³ do sada nije kao takva cjelovito istraživana. Međutim, neka prethodna istraživanja su temu utjecaja vjerskog života na kvalitetu braka i obitelji i na stav prema različitim vrednotama iz područja bračno-obiteljskog života ipak dotaknula, makar samo i fragmentarno.⁴ Iz svih tih istraživanja moguće je

isti, *Na svetost pozvani. Pastoralne smjernice na početku trećega tisućljeća*, Zagreb, Glas Koncila, 2002., br. 63-65; Isti, *Direktorij za pastoral sakramenata u župnoj zajednici*, Zagreb, Glas Koncila, 2008., br. 212-213.

³ Ovakav redoslijed pojmova *rastavljen, razveden i ponovo civilno vjenčan* rabimo na temelju sugestija crkvenih pravnikâ, jer rastavljena osoba ne mora biti i "službeno rastavljena", za što je opet primjereniji izraz "razveden", a da bi netko nakon rastave mogao sklopiti novi civilni brak, prije toga mora biti i službeno razveden. Stoga će u daljnjem tekstu biti uvažavana ova distinkcija.

⁴ Godine 1997./98. je u Republici Hrvatskoj i u nekoliko drugih zemalja Srednje i Istočne Europe provedeno međunarodno istraživanje "Aufbruch", koje se izričito bavilo istraživanjem vjerskih i religioznih vrednota u dotičnim zemljama u vremenu nakon komunizma. Između ostaloga je djelomično dotaknuto i područje religioznosti i vjere u odnosu na poimanje i življenje braka i obitelji u Hrvatskoj. Vidi: Pero Aračić, Gordan Črpić, Krunoslav Nikodem, *Postkomunistički horizonti*, Đakovo, Biblioteka Diacovensia, 2003.

iščitati da je hrvatsko društvo označeno raširenom i tradicijski ukorijenjenom religioznošću, i to pripadnošću kršćanskoj vjeri oko 90 posto.⁵ Međutim, rezultati istih istraživanja pokazuju i da je tvrdnja o osobnoj religioznosti i vjerskoj opredjeljenosti u velikom odmaku od prihvaćanja religioznih vrednota i osobnog življenja vjere.⁶ Istraživanje "Vjera i moral u Hrvatskoj" je, primjerice, između ostalog utvrdilo i stavove ispitanika o rastavi braka, što je predmetom i ovog rada. Prema tom istraživanju 36,3 posto ispitanika uglavnom opravdava rastavu braka, dok se 36,7 posto ispitanika po tom pitanju priklanja crkvenom naučavanju. Neodlučnih je u tom kontekstu ostalo 26,4 posto ispitanika.⁷ Slične rezultate pokazuje i istraživanje "European Values Study".⁸

Iste godine provedeno je i istraživanje "Vjera i moral u Hrvatskoj", čije je djelomično izvješće objavljeno u: Bogoslovska smotra 68 (1998) 4 (cijeli broj). Komparativno istraživanje u sklopu projekta "European Values Study" provedeno je 1999./2000. godine u 32 europske zemlje, među njima i u Republici Hrvatskoj. U toj se studiji analizirala hrvatska društvena zbilja u kontekstu europskog okruženja. Prikazani su i s drugim europskim zemljama uspoređeni rezultati istraživanja s obzirom na brak i obitelj. Vidi: Josip Baloban (ur.), *U potrazi za identitetom*, Zagreb, Golden marketing, 2005.

U sklopu govora o predbračnom pastoralu i pripravi zaručnika na vjenčanje provedeno je i jedno istraživanje s obzirom na utjecaj religioznosti i vjere na poimanje braka i obitelji. Vidi: Pero Aračić, *Rasti u ljubavi*, Zagreb, Glas Koncila, 2000.

S obzirom na temu problematike rastave brakova ukazujemo i na prethodno kvalitativno istraživanje u obliku intervjua s osobama koje su rastavljene, kao i s osobama koje su sklopile novu civilnu ženidbu. Rezultati tog istraživanja bili su dobra podloga za stvaranje dijela upitnika, čiji će rezultati u ovom radu biti predstavljeni. Vidi: Ivo Džinić, *Pastoral s rastavljenima, te rastavljenima i ponovo civilno vjenčanima. Izazov za dijakoniju u Crkvi*, Đakovo, Biblioteka Diacovensia, 2006.

⁵ Prema popisu stanovništva Republike Hrvatske iz 2001. i prema vjerskoj pripadnosti katolicima se izjasnilo 87,8 posto stanovnika, web: http://www.dzs.hr/hrv/censuses/census2001/Popis/H01_02_04/H01_02_04.html. Kada se tomu doda i broj vjernika drugih kršćanskih Crkava, brojka prelazi i 90 posto deklariranih vjernika.

⁶ Kao primjer se može navesti podatak iz istraživanja "European Values Study" iz 1999./2000. godine da 54,4 posto ispitanika odobrava pobačaj u slučaju kad žena nije udana, a 49,7 posto kad bračni par ne želi imati više djece, u: Josip Baloban, *nav. dj.*, str. 290-291.

⁷ Ove i slične podatke koji svjedoče o velikom rasponu između vlastite vjerničke deklariranosti i stvarnog življenja vjere vidi: Stjepan Kušar, *Diktat faktičnoga i ustuk normativnoga*, u: Bogoslovska smotra 69 (1999) 2-3, str. 285.-294.

⁸ Usp. Josip Baloban (ur.), *nav. dj.*, str. 310. Kao daljnji primjer iz istraživanja "European Values Study" ukazujemo i na podatak da 54,4 posto ispitanika odobrava pobačaj u slučaju kad žena nije udana, a 49,7 posto kad bračni par ne želi imati više djece, u: *isto*, str. 290.-291.

Unatoč takvim promišljanjima i stavovima iz predhodnih istraživanja razvidno je da je brak u Hrvatskoj relativno stabilan, te da je obitelj kao osnovna stanica jednog društva visoko vrednovana.⁹ Iako zvuči paradoksalno, ipak toj tvrdnji u prilog idu i statistički podaci, koji pokazuju da se u Hrvatskoj na tisuću sklopljenih brakova u prosjeku rastavlja svaki peti brak.¹⁰ Nedvojbeno je da je pritom riječ o zabrinjavajućih 20 posto rastava brakova, no ipak je ta stopa divorcijaliteta u Hrvatskoj u usporedbi s drugim europskim zemljama relativno niska.¹¹ U posljednje vrijeme međutim sve se više osjeća određena tendencija porasta broja rastavljenih u odnosu na broj sklopljenih brakova.

1.2. Polazne pretpostavke u odnosu na ispitanike

Na temelju rezultata dosadašnjih istraživanja te studija i refleksije nad njima, kao polazišne točke u istraživanju stavova ispitanika o rastavi braka u okviru projekta *Kršćanski identitet i kvaliteta bračnog i obiteljskog života* formilirali smo neke pretpostavke.

Prve naše postavke išle su u pravcu percepcije naših ispitanika o najčešćim razlozima rastave braka. Na temelju kvalitativnog istraživanja s rastavljenima, razvedenima i ponovo civilno vjenčanima, bilo je razvidno da su razlozi rastave braka mnogostruki. Stoga smo u našim polazišnim razmišljanjima izdvojili neke od tih razloga, za koje smatramo da se najčešće pojavljuju, te nas je zanimalo kako će se o tome, na temelju i njihova bračno-obiteljskog iskustva, izjasniti naši ispitanici.

Prije svega smo bili mišljenja da mnogi mladići i djevojke ulaze u brak i stvaraju obitelj bez primjerene osobne pripreve i često bez dovoljno ozbiljnog pristupa stvarnosti bračnoga i obiteljskog života. Smatrali smo da je upravo to važan segment, koji, ako

⁹ Prema istraživanju "European Values Study" u Hrvatskoj 98,7 posto ispitanika smatra da im je obitelj u osobnom životu važna, u: *isto*, str. 259.

¹⁰ Prema Statističkom ljetopisu Republike Hrvatske iz 2008. godine, u Republici Hrvatskoj je 2007. godine sklopljeno 23.140, a rastavljeno 4.785 brakova. To znači da se na tisuću sklopljenih brakova rastalo oko 207 brakova, odnosno u prosjeku već između svakog petoga i četvrtog braka.

¹¹ Usp. Anđelko Akrap, Dražen Živić, *Demografske odrednice i obilježja obiteljske strukture stanovništva Hrvatske*, u: Društvena istraživanja 10 (2001), 4-5, str. 647. Hrvatska je primjerice 2004. godine svrstana među deset zemalja s najmanjim brojem rastavljenih brakova. Vidi: Recent demographic developments in Europe 2004. Council of Europe 2005., str. 20. Web: [http://www.coe.int/t/e/social_social_cohesion/population/Demo2004_EN.pdf\(26.II.2009.\)](http://www.coe.int/t/e/social_social_cohesion/population/Demo2004_EN.pdf(26.II.2009.)).

nedostaje, omogućuje stvaranje podloge za neuspjeh braka i rastavu. Do rastave dosta često dovode i prevelika očekivanja od braka, što je također usko povezano s neozbiljnim pristupom u stvaranju bračne i obiteljske zajednice. Napominjemo kako nam je od početka bilo jasno da sve to skupa, zasigurno, ima i jedan širi društveni kontekst.¹² Međutim, ovdje nas je zanimalo mišljenje ispitanika isključivo o povezanosti kvalitete pristupa stvaranju bračne i obiteljske zajednice i činjenice značajnog broja rastavljenih brakova.

Daljnja naša polazična točka odnosila se na percepciju ispitanika o rastavi braka općenito. Smatrali smo da će veliki dio ispitanika imati vrlo liberalne poglede na rastavu braka, odnosno da će se složiti s tvrdnjom kako i prije sklapanja ženidbe treba računati s mogućnošću rastave, kao i s time da je rastava braka nešto sasvim normalno. Procjenjivali smo da u tom smislu ni sama vjera ne će imati presudnog utjecaja.

Sljedeća naša pretpostavka išla je u pravcu stavova naših ispitanika o najprimjerenijem i najboljem rješenju u daljnjem životu za rastavljene osobe. Smatrali smo da će se najveći dio ispitanika složiti s time da je nakon rastave najbolje pronaći novog partnera ili novu partnericu, te građanski sklopiti brak. Naša pretpostavka je išla i u tom smjeru da će se i ispitanici koji se smatraju vjernicima, u velikoj mjeri složiti s time da će vrlo malen broj njih podržati rješenje, da nakon rastave osoba nastavi živjeti sama.

Naposljetku, naša posljednja pretpostavka odnosila se na utjecaj religioznosti i vjerskog života općenito na stavove o rastavi, te smo u tom smislu pošli od pretpostavke da će se većina ispitanika izjasniti kao vjernici katolici, ali da većina njihovih stavova o rastavi braka neće biti u skladu s naučavanjem Katoličke crkve. To je teza o prisutnosti nominalnog i izbornog kršćanstva u našoj mjesnoj Crkvi u Hrvatskoj, za koju pretpostavljamo da će se i ovim istraživanjem značajno potvrditi.

Na temelju iznesenih pretpostavki sastavili smo upitnik, te smo na osnovi odgovora na nj htjeli utvrditi hoće li se i u kolikoj mjeri naše pretpostavke potvrditi. Krajnji cilj našeg istraživanja bio je uvidjeti stvarni utjecaj religioznosti i vjerskog života na životne stavove ispitanika o gorućim bračno-obiteljskim temama.

¹² Na to nas upućuje i jedna analiza nekih rezultata istraživanja "European Values Study", na temelju koje su autori ukazali na činjenicu da je brak institucija od koje se puno očekuje, a u isto vrijeme se u nju dovoljno ne ulaže. Vidi: Josip Baloban, Gordan Črpić, *Brak – institucija od koje se očekuje, a u koju se ne ulaže*, u: Josip Baloban (ur.), *nav. dj.*, str. 117-144.

2. REZULTATI ZNANSTVENO-ISTRAŽIVAČKOG PROJEKTA

2.1. Percepcija ispitanika o razlozima rastave braka

Jedno od temeljnih pitanja u okviru ovog istraživanja bilo je ono o razlozima rastave braka, te nas je zanimalo kakvo mišljenje o tome imaju naši ispitanici. Na samom početku predstavljanja rezultata istraživanja važno je napomenuti kako su ispitanici s kojima je proveden upitnik u većini slučajeva osobe koje trenutno žive u prvom braku. Opći sociodemografski podaci o ispitanicima pokazuju da je takvih bilo 78,7 posto, dok je rastavljenih ispitanika ukupno 4,8 posto, te ponovo oženjenih tek 1,4 posto. Preostali, odnosno njih 15,1 posto izjasnili su se kao udovci odnosno udovice. To je važno napomenuti, kako bi se od početka napravila distinkcija, da se, naime, u većini ne radi o osobama koje su imale iskustvo rastave, nego o osobama bez tog iskustva. Držimo da bi osobe s tim iskustvom rastave drugačije odgovarale na postavljena pitanja.

Tablica 1. Koji od navedenih razloga, prema Vašem mišljenju, najčešće dovode do rastave braka?

	Uopće ne	Uglavnom ne	Ne znam, ne mogu procijeniti	Uglavnom da	Da, u potpunosti
1. Olako shvaćanje braka te olako ulaženje u brak i stvaranje obitelji	3,0	6,1	8,1	50,4	32,4
2. Prevelika očekivanja od braka	3,1	7,3	13,9	48,3	27,4
3. Emancipacija žene	10,9	24,1	23,8	30,2	11,0
4. Sve slobodniji svjetonazor s obzirom na spolnost	9,1	15,3	21,0	37,1	17,5
5. Nedostatak komunikacije između supružnika	1,9	4,6	9,6	51,2	32,7
6. Preljub	0,9	4,2	8,8	36,4	49,7
7. Problem alkoholizma ili bilo koje druge vrste ovisnosti	0,9	3,2	7,5	40,5	47,9

8. Neslaganje supružnika na području spolnosti	3,2	13,2	26,0	38,2	19,3
9. Materijalni i financijski problemi	1,0	5,6	10,8	49,4	33,3
10. Manjkavost iskrene vjere i duhovnog života	9,0	23,0	20,8	30,2	17,0
11. Nedostatak spremnosti na žrtvu	2,9	8,8	16,1	48,8	23,4
12. Nedostatna briga Crkve za brak i obitelj	20,0	31,2	25,5	15,8	7,5
13. Zatajena neplodnost bračnog druga	12,5	27,2	28,9	23,3	8,1
14. Neslaganje oko broja djece	9,9	30,9	28,8	32,8	7,7
15. Prekasno ulaženje u brak	19,4	31,1	24,1	17,2	8,2

Na pitanje o najčešćim motivima za razvod braka ispitanici su mogli birati i ocijeniti koji od razloga i u kojoj mjeri utječu na razvod brakova. Upadljiv je podatak da se 82,8 posto ispitanika slaže kako je jedan od najčešćih razloga velikog broja rastavljenih brakova danas upravo olako shvaćanje braka te olako ulaženje u brak i stvaranje obitelji. Tek 9,1 posto ispitanika se s tom tvrdnjom ne slaže.

Iz tablice je također vidljivo i mišljenje da kod mnogih koji planiraju stvaranje bračne i obiteljske zajednice, postoje prevelika očekivanja od braka. Čak 75,9 posto ispitanika smatra da je to najčešći razlog rastave braka. To je zasigurno usko povezano s prethodnim razlogom, odnosno olakim ulaženjem u brak i olakim pristupanjem obitelji, poradi čega se gubi realna slika o bračnom i obiteljskom životu.

Ispitanici u visokom postotku smatraju i da je razlog rastave brakova u nedostatku komunikacije među supružnicima. Tako misli čak 83,9 posto ispitanika. Zatim, tu je i problem alkoholizma i drugih različitih ovisnosti, koji čak 88,4 posto ispitanika smatra najčešćim razlogom rastava. Od svih ponuđenih razloga rastave braka, problem alkoholizma i drugih ovisnosti najčešćim razlogom rastave braka ne smatra najmanji broj ispitanika, njih 4,1 posto.

Relativno visok broj ispitanika slaže se i s tvrdnjom da je određena nespремnost na žrtvu čest razlog neuspjelih brakova. To smatra čak 72,2 posto ispitanika.

Za crkvenu praksu posebno zanimljiv i značajan podatak može biti onaj, da za 51,2 posto ispitanika nedostatna briga Crkve za brak i obitelj nije najčešći razlog rastave braka, dok njih 23,3 posto misli suprotno. Naposljetku, ukazujemo i na podatak kako 47,2 posto ispitanika smatra da je još jedan čest razlog rastave braka i nedostatak iskrene vjere i duhovnog života u obitelji. Kasnija refleksija nad ovim rezultatima će pokazati da su se naše pretpostavke u velikoj mjeri potvrdile.

2.2. Dimenzije uzroka rastave brakova

Faktorskom analizom, pod komponentnim modelom uz *varimax* rotaciju i GK kriterij ekstrakcije faktora, na instrumentu "percepcija razloga rastave braka" dobivena su četiri faktora, odnosno četiri latentne dimenzije. S obzirom na saturacije čestica na pojedinim faktorima te dimenzije smo nazvali: F1 – "Djeca i brak"; F2 – "Ovisnosti", F3 – "Pristup braku i očekivanja" i F4 – "Permisivnost i emancipacija".

Tablica 2. Matrica *varimax* faktora.¹³ Percepcija razloga koji dovode do rastave braka:

	DJECA I BRAK	OVISNOSTI	PRISTUP BRAKU I OČEKIVANJA	PERMISIVNOST I EMANCIPACIJA
Neslaganje oko broja djece	.828			
Zatajena neplodnost bračnog druga	.818			
Prekasno ulaženje u brak	.727			
Nedostatna briga Crkve za brak i obitelj	.668			
Problem alkoholizma ili bilo koje druge vrste ovisnosti		.796		
Preljub		.796		

¹³ Nakon inicijalne provedbe faktorske analize u daljnjem koraku izostavljene su, zbog zadovoljavanja uvjeta jednostavne strukture, sljedeće čestice: "Nedostatak komunikacije između supružnika", "Manjkavost iskrene vjere i duhovnog života" i "Nedostatak spremnosti na žrtvu".

Neslaganje supružnika na području spolnosti		.584		
Materijalni i financijski problemi		.440		
Olako shvaćanje braka te olako ulaženje u brak i stvaranje obitelji			.871	
Prevelika očekivanja od braka			.871	
Sve slobodniji svjetonazor s obzirom na spolnost				.842
Emancipacija žene				.837

Ekstrahirani faktori tumače 61,91 % varijance.

S ovim dimenzijama na instrumentu „percepcija razloga rastave braka“ korelirat ćemo samo neke od elemenata, koji označavaju kršćanski identitet, kako bi se na taj način dobio uvid u zadani cilj ovog istraživanja.¹⁴ Predstavljamo rezultate dimenzija vjerničke prakse ispitanika, odnosno njihove odlaske na misu, osobnu molitvu, te zajedničku molitvu u obitelji, u korelaciji s četiri spomenute dimenzije o percepciji najčešćih uzroka rastave braka.

Tablica 3. Korelacije faktora “razlozi rastave braka” i odlazaka na misu, osobne i zajedničke molitve:

	DJECA I BRAK	OVISNOSTI	PRISTUP BRAKU I OČEKIVANJA	PERMISIVNOST I EMANCIPACIJA
Odlasci na misu	.137**	.053	.079**	.074*
Osobna molitva	.107**	.104**	.077*	.130**
Zajednička molitva	.054	.027	.031	.041

** $p < 0,01$

* $p < 0,05$

¹⁴ U samom velikom upitniku bilo je postavljeno nekoliko pitanja, na temelju čijih odgovora se željelo vidjeti u kojoj se mjeri kod naših ispitanika radi o doista kršćanskom identitetu. Ta su pitanja išla u pravcu provjere što za ispitanike osobno znači biti kršćaninom, zatim u što oni osobno vjeruju, te su se na osnovi njihovih odgovora iskristalizirale također određene dimenzije vjerničkog identiteta. U ovom našem prikazu, radi kratkoće i sažetosti, ne ćemo ulaziti u pitanje prikazivanje tih rezultata, a pogotovo ne tablično, nego samo ukratko, i to opisno.

Iz rezultata je vidljivo kako su ispitanici koji prakticiraju odlazak na misu,¹⁵ kao najčešće razloge rastave braka skloniji isticati uzroke sažete u dimenziji “djeca i brak”. Valja podsjetiti da su u tom faktoru, osim neslaganja oko djece i zatajene neplodnosti jednog od supružnika, sažeti također razlozi prekasnog ulaženja u brak te nedostatne brige Crkve za brak i obitelj. Dakle, nekako se i po samoj logici stvari može zaključiti kako osobe koje su povezanije s Crkvom preko odlazaka na misu, češće ističu upravo ovu dimenziju o nedostatnoj brizi Crkve za brak i obitelj. Ispitanici koji češće mole (osobna molitva) skloni su pak isticati “permisivnost i emancipaciju” kao najčešće razloge za rastavu braka, iako ni kod njih nisu nevažni razlozi dimenzije “djeca i brak”.

2.3. Stavovi ispitanika prema rastavi braka

Sljedeći rezultati istraživanja pokazuju na koji način ispitanici razmišljaju o nerazrješivosti bračne veze, o tome računaju li unaprijed s mogućnosti rastave braka, te što misle o rastavi kao fenomenu općenito. Ovdje je važno ponovno naglasiti da većina ispitanika, odnosno njih 78,7 posto živi u braku, a njih 90 posto smatra sebe katolicima. Utoliko stavovi ovih ispitanika postaju još zanimljiviji i pokazuju nešto što se primjećuje i na brojnim drugim područjima kada je riječ o vjerničkom životu ljudi u Hrvatskoj, a to je određeni “ustuk normativnoga” pred “diktatom činjeničnoga”.¹⁶ Time se želi reći kako će se velik broj ljudi, unatoč tome što se izjašnjavaju kao vjernici, u svojim konkretnim životnim stavovima i ponašanju više osvrnuti na neka ustaljena ponašanja i stavove, pa i ako se ovi protive nekim crkvenim i moralnim normama, nego što će postupiti u skladu sa svojim vjerničkim izjašnjavanjem. I ovo istraživanje će potvrditi tu određenu disharmoniju između vjerničke deklariranosti i utjecaja vjere na koncepciju konkretnog vlastitog života.

¹⁵ Varijabla “odlazak na misu” imala je raspon od: 1. Nikada, 2. Jednom u nekoliko godina, 3. Nekoliko puta godišnje (za velikih blagdana), 4. Mjesečno, 5. Svaki tjedan.

¹⁶ Usp. Stjepan Kušar, *nav. dj.*, str. 285-294.

Tablica 4. Molimo vas da izrazite stupanj slaganja s navedenim tvrdnjama o pitanju rastave braka:

	Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Ne znam, ne mogu procijeniti	Slažem se	U potpunosti se slažem
1. Valjano sklopljeni brak u Crkvi je apsolutno nerazrješiv	8,9	19,6	15,7	31,1	24,7
2. Brak je uvijek određeni rizik i potrebno je unaprijed računati s mogućnošću rastave	17,1	19,8	22,0	32,2	8,8
3. Rastava braka je u nekim slučajevima doista prijeko potrebna	4,2	5,4	13,0	49,8	27,5
4. Rastava braka je nešto sasvim normalno	17,2	25,2	20,5	27,1	9,9

Većina ispitanika prihvaća činjenicu da je valjano sklopljen brak u Crkvi apsolutno nerazrješiv. S tim se slaže 55,8 posto ispitanika. No više od 28,0 posto se s tom tvrdnjom ne slaže, a još je 15,7 posto onih koji po tom pitanju nisu sigurni. Teško je ovdje procijeniti koliko je ispitanika odgovorilo na ovo pitanje prema objektivnom poznavanju činjenice, naime da je valjano sklopljen brak u Crkvi doista nerazrješiv, a kod koliko njih se radi o njihovom osobnom stavu u odnosu na ovaj crkveni nauk. No sigurno je da i jedan i drugi aspekt, barem u određenoj mjeri, pokazuju spomenutu prevlast nominalnog kršćanstva pred činjeničnim kršćanstvom.

To je još snažnije izraženo u rezultatima s obzirom na drugu tvrdnju. Naime 41,0 posto ispitanika smatra da s rastavom braka valja i unaprijed računati. Taj je postotak približno jednak postotku onih, koji se s tom tvrdnjom ne slažu, a čak 22,0 posto ispitanika izjasnilo se kako su u tom pogledu nesigurni. Iz ovih rezultata iščitavamo mogućnost pojave neke vrste "kalkulantskog" ulaska u brak, što također može biti vrlo veliki razlog njegova nefunkcioniranja. Naime, teško brak može dobro funkcionirati bez potrebnog povjerenja. On je, naime, u mnogočemu vrlo složena stvarnost, koja jednostavno zahtijeva, odnosno pretpostavlja povjerenje. Sasvim je realno pretpostaviti da je takav stav prema braku, koji od početka dovodi u pitanje njegovu izvjesnost, uzrokom i rezerviranosti prema većem broju djece u braku.

Relativno visok postotak ispitanika slaže se i s tvrdnjom da je rastava braka nešto sasvim normalno (37,0 posto), a s tom tvrdnjom se ne slaže 42,4 posto ispitanika. Više od 20,0 posto ispitanika nije se htjelo opredijeliti ni za jednu opciju. I ovaj podatak je očit znak prisutnosti nominalnoga kršćanstva u našoj Crkvi. Podatak je važan i za pastoralnu praksu, jer ukazuje i na nerijetko pogrešnu percepciju pastoralnih djelatnika u odnosu na stavove nekih "vjernika", konkretno u pogledu rastave braka.

U sljedećem tabličnom prikazu povezane su tvrdnje o mogućnosti rastave braka s dimenzijama percepcije o najčešćim uzrocima rastave.

Tablica 5. Korelacija tvrdnji o braku s faktorima "razlozi rastave braka":

	DJECA I BRAK	OVISNOSTI	PRISTUP BRAKU I OČEKIVANJA	PERMISIVNOST I EMANCIPACIJA
Valjano sklopljeni brak u Crkvi je apsolutno nerazrješiv	.156**	.027	.041	.101**
Brak je uvijek određeni rizik i potrebno je unaprijed računati s mogućnošću rastave	-.027	-.094**	.105**	-.058
Rastava braka je u nekim slučajevima doista prijeko potrebna	-.066*	-.021	.047	-.140**
Rastava braka je nešto sasvim normalno	-.068*	-.072*	.066*	-.130**

**p<0,01

*p<0,05

Ispitanici koji ističu dimenziju "djeca i brak" kao najčešće razloge rastave braka, skloniji su slaganju s tvrdnjom da je valjano sklopljen brak u Crkvi apsolutno nerazrješiv. Oni koji pak ističu dimenziju "pristup braku i očekivanja" kao najčešće razloge rastave, skloniji su slaganju s tvrdnjom kako je brak uvijek određeni rizik i da treba unaprijed računati s mogućnošću rastave. Zanimljivost ovog rezultata sastoji se u tome što on, s jedne strane, pokazuje logički slijed promišljanja jednog dijela ispitanika, a, s druge strane, i određenu nekonzistentnost njihovih stavova. Navođenje nedovoljno odgovornog shvaćanja braka i neodgovornog ulaženja u brak kao čestog razloga rastave, doista

se logički podudara sa stavom o potrebi računanja s mogućnošću rastave braka unaprijed. Ali to isto tako potvrđuje i samu tezu o neodgovornosti pristupa bračnom i obiteljskom životu.

Ispitanici koji ističu dimenziju "permisivnost i emancipacija" kao najčešći razlog rastave braka skloniji su slaganju s prvom tvrdnjom, odnosno da je valjano sklopljen brak u Crkvi apsolutno nerazrješiv, kao i neslaganju s tvrdnjama da je rastava braka u nekim slučajevima doista prijeko potrebna, te da je rastava braka nešto sasvim normalno.

2.4. Stavovi o rastavi u odnosu na religijsku samoidentifikaciju

Među ispitanicima njih 43,4 posto smatra se religioznima u skladu s crkvenim učenjem, dok se njih 42,1 posto izjašnjava religioznima, ali na sebi svojstven način. Tek 6,7 posto ispitanika se ne smatra religioznima i manje od 1,0 posto ih se izjasnilo protivnicima vjere.

Rezultati korelacije stavova u odnosu na mogućnost rastave i drugih spomenutih tvrdnji s izjavama o religijskoj samoidentifikaciji prikazani si u sljedećoj tablici.

Tablica 6. Tvrdnja "Valjano sklopljeni brak u Crkvi je apsolutno nerazrješiv", s obzirom na religijsku samoidentifikaciju:

	Religiozni u skladu s crkvenim učenjem	Religiozni na svoj način	Nesigurni	Nereligiozni	Protivnici vjere
Ne slaže se	15,5	36,5	41,6	60,3	71,4
Ne zna	10,9	17,7	32,5	21,9	28,6
Slaže se	73,6	45,8	26,0	17,8	0

$$\chi^2=166.254; df=8; p<0.001$$

Kako je bilo i očekivano, ispitanici koji se smatraju "religioznima u skladu s crkvenim učenjem" skloniji su slaganju s navedenom tvrdnjom, za razliku od ostalih. Međutim ne treba zanemariti i više od 15,5 posto takvih vjernika koji se s tom tvrdnjom ne slažu. Osim već spomenute nekonzistentnosti deklariranoga i činjeničnog kršćanstva, ovi podaci ukazuju i na mogućnost da određeni broj vjernika ima problema s prihvaćanjem kršćanskoga i crkvenog nauka o nerazrješivosti sakramentalnog braka.

Tablica 7. Tvrdnja “Brak je uvijek određeni rizik i potrebno je unaprijed računati s mogućnošću rastave”, s obzirom na religijsku samoidentifikaciju:

	Religiozni u skladu s crkvenim učenjem	Religiozni na svoj način	Nesigurni	Nereligiozni	Protivnici vjere
Ne slaže se	50,7	26,8	18,2	20,5	33,3
Ne zna	20,8	21,9	22,1	23,3	33,3
Slaže se	28,4	51,3	59,7	56,2	33,3

$$\chi^2=90.908; df=8; p<0.001$$

Ispitanici koji se smatraju “religioznima u skladu s crkvenim učenjem” skloniji su neslaganju s navedenom tvrdnjom, za razliku od ostalih, što je i logično očekivati. No isto tako valja ukazati i na podatak da se 28,4 posto ispitanika koji su se izjasnili religioznima u skladu sa crkvenim učenjem, slaže s navedenom tvrdnjom. Zanimljivo je da se protivnici vjere u većem postotku ne slažu s navedenom tvrdnjom (33,3 posto), u odnosu na jedan dio osoba koje se izjašnjavaju religioznima. I iz ovoga je očito da vjera za određeni broj deklariranih vjernika ne utječe bitno kvalitativno na stavove o rastavi i o mogućnostima rastave braka.

Tablica 8. Tvrdnja “Rastava braka je u nekim slučajevima prijeko potrebna”, s obzirom na religijsku samoidentifikaciju:

	Religiozni u skladu s crkvenim učenjem	Religiozni na svoj način	Nesigurni	Nereligiozni	Protivnici vjere
Ne slaže se	17,6	5,2	1,3	6,8	14,3
Ne zna	15,3	11,4	9,0	12,3	0
Slaže se	67,0	83,4	89,7	80,8	85,7

$$\chi^2=58.291; df=8; p<0.001$$

Ispitanici koji se smatraju “religioznima na svoj način” i oni nesigurni glede religioznosti skloniji su prihvaćanju navedene tvrdnje u odnosu na “religiozne u skladu s crkvenim učenjem”. No velik je broj i vjernika u skladu s crkvenim učenjem, koji smatraju da je u nekim specifičnim slučajevima rastava kao takva doista prijeko potrebna (67,0 posto). Ovaj podatak pokazuje svijest ispitanika da brak u nekim situacijama doista može postati

neizdrživ te da je bolje razići se nego konstantno trpjeti. I Crkva je također svjesna da brak katkad može postati vrlo problematičan.¹⁷ Osobe koje su se izjasnile kao vjernici na sebi svojstven način, a pogotovo nereligiozni i protivnici vjere, u velikoj većini se slažu s postavljenom tvrdnjom.

Tablica 9. Tvrdnja “Rastava braka je nešto sasvim normalno”, s obzirom na religijsku samoidentifikaciju

	Religiozni u skladu s crkvenim učenjem	Religiozni na svoj način	Nesigurni	Nereligiozni	Protivnici vjere
Ne slaže se	56,3	37,6	11,7	21,9	42,9
Ne zna	20,0	19,4	19,5	21,9	0
Slaže se	23,7	43,0	68,8	56,2	57,1

$$\chi^2=105.108; df=8; p<0.001$$

Ispitanici koji se smatraju “religioznima na svoj način”, zatim koji su “nesigurni” glede religioznosti i “nereligiozni”, skloniji su prihvaćanju navedene tvrdnje, za razliku od “religioznih u skladu s crkvenim učenjem”. Ipak, 23,7 posto ispitanika koji se deklariraju vjernicima u crkvenom smislu, smatraju da je rastava braka nešto sasvim normalno, a još ih je 20,0 posto nesigurno. Kada se taj postotak promatra u odnosu na onaj “protivnika vjere”, ponovno se može zaključiti da vjera ne utječe bitno na stavove ispitanika o rastavi. Naime, čak 42,9 posto ispitanika koji se protive vjeri, ne slaže se s tvrdnjom da je rastava braka nešto sasvim normalno.

2.5. Stavovi s obzirom na mogućnosti poslije rastave braka

Istraživanje je obuhvatilo i promišljanje ispitanika o najboljoj mogućnosti nakon što se dogodi rastava braka, odnosno pitanje što je po njima najbolje rješenje za one koji dožive brodolom u svojem bračnom i obiteljskom životu. Rezultati pokazuju da 8,5 posto

¹⁷ “Različiti razlozi, kao što su međusobno nerazumijevanje, nesposobnost da se netko otvori međusobnim odnosima i tome slično, mogu dovesti valjan brak do često nepopravljiva loma. Očito je, rastavu možemo smatrati samo nekim krajnjim lijekom pošto se svaki drugi razumni pokušaj pokazao uzaludnim.” U: Ivan Pavao II., *Apostolsko pismo Familiaris consortio - obiteljska zajednica, Apostolska pobudnica o zadaćama kršćanske obitelji u suvremenom svijetu*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1997., br. 83 (dalje: FC).

ispitanika smatra kako je za takve osobe nakon rastave najbolje i najprimjerenije nastaviti živjeti sam ili sama, pa čak ako i nema djece iz toga braka, a 17,9 posto ispitanika tako misli, pogotovo kada bi se radilo o rastavljenim supružnicima, koji su imali djecu u tom braku. Da je nakon rastave najbolje i najprimjerenije pronaći novoga partnera ili partnericu, ali ne ulaziti u drugi građanski brak, smatra 14,8 posto ispitanika, dok njih 27,9 posto smatra da je najprimjerenije ponovno se građanski vjenčati. Čak 29,8 posto ispitanika izjasnilo se da nisu sigurni u tom pitanju.

U sljedećoj tablici su korelirani stavovi ispitanika o mogućnostima koncepcija daljnjeg životnog puta nakon rastave s religijskom samoidentifikacijom ispitanika.

Tablica 10. Što je najbolje za nekoga tko je doživio rastavu braka, s obzirom na religijsku samoidentifikaciju?

	Religiozni u skladu s crkvenim učenjem	Religiozni na svoj način	Nesigurni	Nereligiozni	Protivnici vjere
Nastaviti živjeti sam/sama pa čak ako nema ni djecu iz tog braka	11,9	7,7	9,2	7,2	0
Nastaviti živjeti sam/sama pogotovo ako ima djecu iz tog braka	24,0	14,9	9,2	13,0	28,6
Ne znam, nisam siguran/na	29,5	27,6	32,9	42,0	14,3
Naći novog partnera i ne ulaziti u drugi građanski brak	9,8	17,5	11,8	17,4	14,3
Naći novoga partnera i građanski se ponovo vjenčati	24,8	32,4	36,8	20,3	42,9

$$\chi^2=46.138; df=16; p<0.001$$

Iz rezultata je razvidno da su ispitanici koji se smatraju "religioznima u skladu s crkvenim učenjem" skloniji smatrati kako bi za nekoga tko je doživio rastavu braka bilo najbolje i najprimjerenije nastaviti živjeti sam ili sama, i to pogotovo ako

postoje i djeca iz toga braka. Tako sveukupno misli 35,9 posto tih ispitanika. No visok je postotak i vjernika (24,8 posto), koji smatraju da je najbolje pronaći novu osobu, te s njom stupiti u novi građanski brak, dok 9,8 posto njih smatra kako je bolje pronaći novog partnera, ali živjeti slobodno. Ispitanici koji se smatraju "religioznima na svoj način", smatraju da je za nekoga nakon rastave najbolje pronaći novog partnera, bez obzira hoće li se odlučiti na građanski brak. Pogotovo je visok postotak onih koji smatraju da je najbolje nakon takve situacije stvoriti novu bračnu vezu. Zapravo, većina ispitanika to smatra najboljim rješenjem nakon rastave braka.

2.6. *Upoznatost s mogućnošću proglašenja braka ništavim*

Već spomenuto kvalitativno istraživanje s rastavljenima, te razvedenima i ponovno građanski vjenčanima, pokazalo je kako je među njima vrlo malo onih koji su bili upoznati s mogućnošću proglašenja braka ništavim, te da ih se neznatan broj u tom smislu posavjetovao s nekim od svećenika ili drugih crkvenih djelatnika.¹⁸

Na temelju te činjenice zanimalo nas je jesu li ispitanici upoznati s mogućnošću proglašenja braka ništavim na crkvenom sudu. Rezultati su pokazali da daleko veći broj osoba, odnosno 55,7 posto ispitanika, nije upoznato s tim, dok njih 43,2 posto jest. Povezivanje ovog pitanja sa sklopom sociodemografskih značajki pokazalo je statistički značajnu razliku s obzirom na stupanj obrazovanja ispitanika.

3. POKUŠAJ PASTORALNO-TEOLOŠKE REFLEKSIJE

Kad se promišlja nad rezultatima ovog istraživanja, možemo reći da su oni u velikoj mjeri potvrdili naša polazna naslućivanja. Istraživanje je potvrdilo pretpostavku o mnogostrukosti razloga rastave braka, ali i naslućivanje da je jedan od najčešćih razloga rastave nedostatna i neprimjerena osobna priprema na brak te nedovoljno odgovoran pristup stvarnosti bračnoga i obiteljskog života, s čime se najveći dio ispitanika složio. S tim su usko povezana i prevelika očekivanja od braka, što su ispitanici također u velikom broju potvrdili kao najčešće razloge rastave. Napominjemo ovdje kako je i kvalitativno istraživanje s rastavljenima te razvedenima i ponovo civilno vjenčanima, pokazalo da je jedan od čestih razloga

¹⁸ Usp. Ivo Džinić, *nav. dj.*, str. 53, 116.

rastave upravo nedovoljno promišljen ulazak u brak. Te su osobe spominjale kako im je pri stupanju u brak nedostajalo životno iskustvo, u smislu prerane dobi kao i nedovoljnog poznavanja budućeg supružnika.¹⁹ Dakle, očito je podudaranje rezultata istraživanja među osobama, koje su imale iskustvo rastave s rezultatima ovog novog istraživanja, gdje su se o najčešćim uzrocima rastave braka izjasnile većinom osobe bez tog iskustva.

Ovakvi rezultati ukazuju na činjenicu da je mnoštvo onih koji ulaze u brak, a da se prije toga nisu pravo međusobno upoznali, niti su se dovoljno upoznali sa zadaćama i obvezama koje proizlaze iz bračnog života. Jasno da to ne može biti dobar temelj za stabilan i trajan brak. U prilog toj postavci ide i činjenica da u Hrvatskoj od ukupnog broja rastavljenih brakova prema trajanju braka dominiraju brakovi do devet godina bračnoga zajedništva.²⁰ Pretpostaviti je da je veliki dio tih brakova sklopljen i crkveno.²¹

Dobro je ovdje ukazati i na još jedan, iznimno realan problem, odnosno današnje prolongiranje ulaska u brak, pa uz to onda još i određeno mehaničko ulaženje u brak od kojeg se onda očekuje, takoreći, sve i svašta. I što su ta očekivanja veća, zbog njihova neispunjenja dolazi i do većeg razočaranja. Svakako da je u ovom kontekstu potrebno ukazati i na problematiku odgovarajuće i dostatne pomoći i potpore instituciji braka i obitelji od strane Crkve i države.

Za pastoralno-teološko promišljanje se prije svega nameće pitanje *valjanosti* onih brakova koji su sklopljeni nepromišljeno, odnosno bez odgovorne osobne pripreve i napose bez dovoljne upoznatosti s obvezama koje proizlaze iz sakramentalne ženidbe. Važna tema u tom kontekstu jest i ozbiljnost svijesti o značenju cjelokupne pripreve na brak, pri čemu Crkva ima značajnu ulogu,

¹⁹ Usp. *Isto*, str. 50.-51.

²⁰ Usp. Anđelko Akrap, Dražen Živić, *nav. dj.*, str. 649. Prema Statističkom ljetopisu Republike Hrvatske iz 2008. godine, u 2007. godini je ukupno rastavljeno 4785 parova, od toga 2021 u prvih devet godina braka, što iznosi 42,2 posto ukupnog broja rastavljenih.

²¹ Činjenica je da se zaručnici u Hrvatskoj u velikom broju žele crkveno vjenčati, odnosno traže obred crkvenog vjenčanja. Osim na temelju konkretne crkvene prakse, to se može zaključiti na temelju rezultata znanstvenih istraživanja, koji pokazuju svijest o važnosti vjerskih obreda u važnijim životnim prekretnicama. Prema istraživačkom projektu "Aufbruch" iz 1998. godine 83,1 posto ispitanika smatra važnim krstiti djecu, njih 73,6 posto smatra važnim da se sklapanje braka obavi uz crkveni obred, te 83,3 posto da se mrtve pokopa uz crkveni obred, u: Pero Aračić, Krunoslav Nikodem, Franjo Šanjek, *Kroatien – eine religiöse Kultur*, u: *Isti, Religion und Kirchen in Ost (Mittel) Europa: Tschechien, Kroatien, Polen, Ostfildern, Schwabenverlag, 2001.*, str. 161-162.

napose u suvremeno doba.²² Rezultati istraživanja, istina, pokazuju kako relativno malen broj ispitanika smatra da je nedostatna briga Crkve za brak i obitelj jedan od najčešćih razloga rastave, no važno je promišljati i o ulozi Crkve u cjelokupnoj problematici, a napose upravo u kontekstu pripreme na brak. Pritom posebno ukazujemo na tečajeve pripreme na brak, kao i ozbiljnost pristupa tim tečajevima, i to ponajprije od strane pastoralnih djelatnika.²³ Činjenica je da na tečajeve pripreme na brak dolaze različiti mladi, a među njima i oni s malim ili nikakvim zanimanjem za tečaj, osim zanimanja da se vjenčaju u Crkvi. Kod mnogih od njih se može primijetiti slaba ili gotovo nikakva vjera, jer im, primjerice, u njihovu odrastanju nije omogućeno sazrijevanje u vjeri.²⁴ Veća svijest o tome pridonijela bi većoj ozbiljnosti suradnika u tečajevima pripreme na brak i većoj brizi oko kvalitete njihove organizacije.

Osim pripreme na brak Crkva ima značajnu ulogu i oko pastoralne skrbi za sve obitelji. Njezino djelovanje treba postupno pratiti obitelj u različitim etapama njezina oblikovanja i razvoja.²⁵ Ako bi takve pastoralne skrbi nedostajalo, napose pastora mladog braka i obitelji, značilo bi to i određenu odgovornost Crkve za visoku stopu razvoda općenito, a pogotovo u prvih devet godina braka. I analiza daljnjih rezultata istraživanja opravdava određeno propitivanje u tom pravcu.

Kad je riječ o percepciji ispitanika o rastavi braka općenito, rezultati istraživanja su također u velikoj mjeri potvrdili naše pretpostavke. Naime, pokazalo se da značajan broj ispitanika koji su se izjasnili kao vjernici, ima poteškoća sa stavom Crkve o nerazrješivosti valjano sklopljene ženidbe. Određenom broju vjernika to očito nije prihvatljivo i ne slažu se s tom činjenicom. I takav stav ponovno povlači pitanje valjanosti jednog dijela brakova koji se sklapaju u Crkvi, a pri čemu supružnici ne prihvaćaju u potpunosti učenje Crkve o nerazrješivosti braka. To ujedno ukazuje na opasnost krive percepcije pastoralnih djelatnika, koji katkad olako pretpostavljaju prikladnost budućih supružnika za sakramentalni brak.

Da određeni broj vjernika ima poteškoća s nerazrješivošću sakramentalnog braka, pokazuje i činjenica da se čak 41,0 posto

²² Usp. FC, br. 66.

²³ O nekim najčešćim poteškoćama u tom kontekstu vidi: Ivo Džinić, *O tečajevima pripreme za brak*, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije* 136 (2008), 4, str. 386-387.

²⁴ Usp. FC, br. 66. O tome se na sličan način govori i u: Hrvatska biskupska konferencija, *Direktorij za obiteljski pastoral Crkve u Hrvatskoj*, br. 42-43.

²⁵ Usp. FC, br. 65 i 69.

ispitanika složilo s tvrdnjom kako je već unaprijed potrebno računati s mogućnošću rastave, jer je brak uvijek i određeni rizik. S takvom postavkom se više ispitanika slaže nego što ih se ne slaže (36,9 posto). I ovdje se nameće pitanje poželjnih motiva ulaženja u brak, a samim time i valjanosti sakramentalnog braka kod takvih osoba. Kada se uzme u obzir činjenica da se u Hrvatskoj od ukupnog broja sklopljenih brakova rastavlja svaki peti, te kada se uvažavaju i rezultati ovog istraživanja i ovakvog promišljanja ispitanika, nije pretjerano zaključiti da je broj rastava u Republici Hrvatskoj zapravo relativno malen, koliki bi, s obzirom na rezultate ovog istraživanja, mogao biti. Da je moguće u tom pravcu promišljati, govori i podatak o relativno visokom broju ispitanika (37,0 posto), koji smatraju da je rastava braka nešto sasvim normalno. Kada se tome pridoda i broj onih ispitanika koji to ne mogu procijeniti (20,5 posto), onda se već može govoriti o velikom broju zagovornika toga stava, pogotovo kada se ima na umu vjernička samoidentifikacija ispitanika.

Rezultati pokazuju kako ona zasigurno u određenoj mjeri utječe na stavove ispitanika o rastavi braka, premda je teško točno prosuditi je li to dovoljno. Naime, činjenica je da se većina ispitanika, koji se smatraju vjernicima u skladu s crkvenim učenjem, izjasnila da je, primjerice, valjano sklopljen brak u Crkvi apsolutno nerazrješiv (73,6 posto), da ne treba unaprijed računati s mogućnošću rastave (50,7 posto), te da rastava braka nije nešto sasvim normalno (56,3 posto). Međutim, kada se pogledaju i suprotni podaci, pogotovo s obzirom na posljednje dvije tvrdnje, i to u cijelom kontekstu, moguće je zaključiti da vjera ipak nema neku presudnu ulogu s obzirom na stavove o rastavi. Naime, prije svega, relativno su visoki postotci vjernika koji su se izjasnili suprotno u odnosu na upravo predstavljene podatke. Svakako je u tom kontekstu zanimljiv podatak da je gotovo podjednak broj ispitanika koji su se izjasnili kao protivnici vjere, a ne slažu se s tvrdnjom da je rastava braka nešto sasvim normalno (42,9 posto) i broja vjernika koji se s tom postavkom slažu ili u nju nisu sigurni (43,7 posto). Nije li na osnovi toga moguće ustvrditi da svijest o kršćanskom identitetu ne utječe bitno na stavove o rastavi braka, s čime se u određenoj mjeri potvrđuje i naša druga pretpostavka.

Na temelju daljnje refleksije nad rezultatima istraživanja potrebno je istaknuti i činjenicu da zapravo malen broj ispitanika smatra poželjnim, u slučaju rastave braka, nakon rastave nastaviti živjeti sam, odnosno sama (26,4 posto). Nešto veći postotak ispitanika smatra da je za rastavljene osobe najprimjerenije i

najbolje pronaći novog partnera i građanski se ponovo vjenčati (27,9 posto). Najveći dio ispitanika nije se izjasnio o tome (29,8 posto), što samo potvrđuje kompleksnost problematike. Tu kompleksnost potvrđuje i činjenica da je podjednak broj ispitanika, religioznih u skladu s crkvenim naučavanjem, koji smatraju da je bolje nastaviti živjeti sam ili sama (35,9 posto), odnosno da je bolje pronaći novoga partnera bez obzira na novi civilni brak (34,6 posto).

Iako valja spomenuti da su ovi rezultati potvrdili naše procjene i u ovom kontekstu, daleko je važnije napomenuti da su sve ovo važni podatci i za crkvenu praksu, pogotovo kada se ima na umu porast broja rastavljenih brakova u Republici Hrvatskoj. Na temelju rezultata ovog istraživanja, moguće je pretpostaviti da će se vrlo malen broj ljudi, u slučaju rastave, odlučiti na daljnji samački život. Iz toga, pak, proizlazi da će problematika razvedenih i ponovo civilno vjenčanih i dalje, ili sve više, biti jedno od gorućih pitanja i Crkve u Hrvatskoj. U tom smislu je, u okviru cjelokupnog pastoralna braka i obitelji, potrebno promišljati i o pastoralnim smjernicama za rad s rastavljenima, razvedenima i ponovo civilno vjenčanima.²⁶

S druge strane, navedeni rezultati ukazuju i na realnu mogućnost da bi mnogi rastavljeni i razvedeni brakovi imali dostatnog temelja za proglašenje ništavima na crkvenom sudu. Rezultati ovog istraživanja su pokazali da znatno veći broj ispitanika nije uopće upoznat s tom mogućnošću. Realno je pretpostaviti da bi oni, u slučaju rastave, tu mogućnost zanemarili, odnosno, da se, konkretno, ne bi posavjetovali u tom smislu s nekim od svećenika ili s drugim crkvenim instancijama. Svakako je važno pitanje i dovoljnog broja specijaliziranih osoba koje će se u okviru bračnih i obiteljskih savjetovališta baviti dinamikom bračno-obiiteljskih odnosa te upoznavati rastavljene s mogućnošću proglašenja braka ništavim, odnosno vidjeti postoji li kod konkretnih osoba dostatno utemeljenje za to.

Dosadašnje refleksije nad rezultatima provedenog istraživanja već su u određenoj mjeri potvrdile i našu posljednju pretpostavku s početka istraživanja, koja se odnosila na utjecaj religioznosti i vjerskog života na stavove i promišljanja o rastavi braka. Ti su rezultati pokazali značajni rascjep između religiozne ili vjerničke deklariranosti i njezina odražaja i utjecaja na konkretan život i životne stavove. Taj se rascjep, na temelju istraživanja, primjećuje

²⁶ Neke pokušaje u tom pravcu vidi: Ivo Džinić, *Pastoral sa rastavljenima, te rastavljenima i ponovo civilno vjenčanima. Izazov za dijakoniju u Crkvi*, u: nav. dj., str. 126-134. i 149-191.

kako i kod onih koji se smatraju religioznima u skladu s crkvenim učenjem, a pogotovo kod religioznih na sebi svojstven način. Time i ovo istraživanje, kao i neka dosadašnja, potvrđuje tezu o prisutnosti tzv. nominalnog te izbornog kršćanstva u Crkvi u Hrvatskoj.²⁷ Za takve oblike kršćanstva tipično je upravo premalo značenje i utjecaj vjere u konkretnom životu te parcijalno prihvaćanje onoga što Crkva naučava.²⁸

ZAKLJUČAK

Na temelju svega do sad rečenog možemo zaključiti kako je ovo istraživanje pokazalo da je percepcija o temi rastave braka kod ljudi prilično liberalna te da se dobro uklapa i u sve druge promjene u shvaćanju i prakticiranju bračnoga i obiteljskog života.²⁹ Posljedica je to mnogostrukih čimbenika, od promjene društvene uloge obitelji, porasta svijesti o slobodnim životnim zajednicama i brakovima bez obveza, velikog broja zaposlenih i ekonomsko neovisnih i emancipiranih žena, pa sve do umanjenog utjecaja religioznih i moralnih sankcija. Potrebno je u tom kontekstu spomenuti i utjecaj medija na shvaćanje braka i obitelji, koji romantizam često krivo predstavljaju, te procjenu kvalitete braka na osnovi vlastite sreće i zadovoljstva.

Rezultati ovog istraživanja su u značajnoj mjeri potvrdili već spomenutu tezu o uzmicanju normativnoga pred diktatom činjeničnoga, odnosno veću podložnost deklariranih vjernika ustaljenim životnim stavovima i ponašanjima u društvu, nego li tradicionalnim kršćanskim normama. Međutim, cjelokupna tematika zasigurno je daleko kompleksnija. Bilo bi prejednostavno, primjerice, samo na osnovi rezultata ovog istraživanja mišljenja ispitanika o rastavi, zaključiti da bi svi oni u skladu sa svojim mišljenjem konkretno i postupali. Nije li moguće zaključiti i da se u našoj mjesnoj Crkvi sve više pojavljuje određena kritična masa vjernika kojima je stalo i do vlastitog kršćanskog identiteta i do njihove Crkve, ali su i pobornici njezina kritičkog

²⁷ Usp. Gordan Črpić, Stjepan Kušar, *Neki aspekti religioznosti u Hrvatskoj*, u: Bogoslovska smotra 68 (1998), 4, str. 559 (na temelju istraživanja "Vjera i moral u Hrvatskoj"); Usp. Gordan Črpić, Siniša Zrinščak, *Između identiteta i svakodnevnog života*, u: Josip Baloban (ur.), *nav. dj.*, str. 79 (na temelju istraživanja "European Values Study").

²⁸ Usp. Pero Aračić, Gordan Črpić, Krunoslav Nikodem, *nav. dj.*, str. 179.

²⁹ Krunoslav Nikodem, Pero Aračić, *Obitelj u transformaciji*, u: Josip Baloban (ur.), *nav. dj.*, str. 173.-174.

samopropitkivanja. Takva kritična masa može značiti zapravo veliku blagodat za Crkvu.

Zaključno se i na temelju rezultata ovog istraživanja može reći da područje pastorala braka i obitelji i sveukupne skrbi za tu instituciju postaje sve većim izazovom za Crkvu, te da je opravdano govoriti o braku i obitelji kao jednom od prioriteta nove evangelizacije.

RELIGIOSITY AND ATTITUDES ABOUT DIVORCE
Results of scientific-research project "Christian Identity and
Quality of Married and Family Life"

Summary

This contribution deals with the divorce theme, from the aspect of analysis of thoughts and attitudes about this topic of those people in Croatia who are currently married or have the experience of married and family life. The main analysis refers to the quality of the influence of awareness of Christian identity of these people on their attitudes and thoughts about the issue of divorce. This contribution also gives the first results of the scientific research project "Christian Identity and Quality of Married and Family Life", carried out by a team of co authors of the Catholic Theological Faculty of Đakovo, the University Josip Juraj Strossmayer in Osijek on the sample of 1200 persons in Croatia. The aim of the project was to investigate whether religiosity in general and Christian faith of the spouses influence, in which way and to what extent, on the life in marriage and family, and on their attitudes about some topics of married and family life. The work presents the research results referring to the examinees' opinions and attitudes about the issue of divorce in general, as well as about the possibility of entering a new biological community. The contribution also respects the results of the past researches, carried out in Croatia, as well as their cognitions, because those researches have also touched, at least fragmentarily, the issue of divorce. On the basis of these cognitions the starting premises of this research were formulated, which has been presented in this contribution. They referred to the examinees' perception of the most frequent reasons for divorce, of the examinees' attitudes regarding the phenomenon of divorce in general, of the most appropriate solution for the future life of the persons who have experienced divorce, and also of the insufficient

influence of Christian consciousness on the examinees' attitudes about divorce. On the basis of the obtained research results and the attempt of the pastoral- theological reflection about them, our starting premises will prove to have been greatly justified.

Key words: *marriage and family, divorce, causes of divorce, religious self-identification, Christian identification.*